

**PAŃSTWO I KOŚCIÓŁ
W KRAJACH
UNII EUROPEJSKIEJ**

pod red. Gerharda Robbersa

Kolonia Limited

PAŃSTWO I KOŚCIÓŁ W ŁOTWIE

Ringolds Balodis

I. Uwarunkowania społeczne

Łotwa jest krajem zamieszkałym przez 2,3 miliona ludzi, żyjących na terytorium 64.589 km² nad Morzem Bałtyckim. Skład etniczny ludności w 2002 r. przedstawiał się następująco:

Łotysze	57,6%
Rosjanie	29,6%
Białorusini	4,1%
Ukraińcy	2,7%
Polacy	2,5%
Litwini	1,4%
Żydzi	0,4%
Niemcy	0,1%
Inne narodowości	1,6%

Obecnie, na początku XXI wieku, Łotwa jest państwem wielowyznaniowym, gdzie trzema największymi wyznaniem są: katolicy, luteranie i prawosławni. Łącznie istnieje 170 różnych wyznań i grup religijnych.

Na podstawie ankiety, przeprowadzonej przez łotewski instytut badania opinii publicznej w 2003 r., 49,3% mieszkańców kraju w ogóle nie czyta Biblii, 4% czyta codziennie, a około połowy czyta od czasu do czasu. Zadeklarowana przynależność wyznaniowa wygląda następująco:

Prawosławni	25,0%
Luteranie	25,0%
Rzymscy katolicy	21,0%
Prawosławni starowiercy	2,7%
Adwentyści	0,4%
Żydzi	0,1%

W badaniach tych 9% uznało się za wierzących bez identyfikowania się z konkretnym wyznaniem, podczas gdy 12% zadeklarowało się jak niewierzący. Istnieje też znacząca liczba ateistów. Prawosławni, w większości mówiący po rosyjsku, mający status stałych rezydentów, ale bez obywatelstwa, zazwyczaj mieszkają w większych miastach, podczas gdy większość katolików mieszka na wschodzie kraju.

Dane, którymi dysponuje Zarząd Spraw Religijnych, są w zasadzie bardziej wiarygodne niż dane przedstawiane przez same kościoły i związki wyznaniowe. Według Zarządu, członkostwo wygląda następująco:

Rzymscy katolicy	433.480
Luteranie	400.300
Prawosławni	350.000
Starowiercy	60.000
Baptyści	6.788
Ewangelicka Religia Chrześcijańska i Nowe Pokolenie	6.589
Adwentyści Dnia Siódmego	3.869
Trinity (Zielonoświątkowcy)	3.721
Muzułmanie	1.000
Kościół Nowo Apostolski	973
Metodyści	750
Świętych Dni Ostatnich (Mormoni)	605
Neopoganie „Diewturi”	603
Żydzi	550
Luteranie Obrządku Augsburskiego	392
Ormiański Apostolski Kościół Prawosławny	275
Wyznawcy Krishna	135*
Świadkowie Jehowy	115
Kościół Zreformowany	95
Buddyści	75
Bahai'i	48
Wyznawcy Vissarion	23
Prezbiteranie	14

Inne religie liczą łącznie 1.253 członków. W odniesieniu do Kościoła Ewangelicko-Luterańskiego należy zaznaczyć, że w 2000 r. Kościół zgłosił liczbę 400.300, podczas gdy w 2001 r. i następnych latach, protestując przeciwko uznanej za zbyt wysoką liczbie katolików i prawosławnych (podobno wskutek użycia różnych metod rachunkowych), powrócił do zgłaszania Zarządowi liczby 37.000. Biorąc pod uwagę liczby wyznawców, podane przez inne kościoły, wydaje się, że 400.300 z 2001 r. było prawidłową wielkością. Jeśli chodzi o mużułmanów, ich liczba wydaje się być oszacowana prawidłowo.

Statystyka wspólnot poszczególnych związków wyznaniowych,
zarejestrowanych na Łotwie 1 października 2003

Wyznanie	1980	1990	2000	2003
Rzymscy katolicy	178	187	247	252
Ewangelicko-Luterański	206	252	302	307
Luteranie Obrządku	-	-	9	10
Prawosławni	88	89	112	117
Starowiercy	68	65	66	67
Baptyści	62	61	87	90
Adwentyści Dnia Siódmego	23	28	46	47
Metodyści	-	-	10	12

* W 1995 r. – 2004!

Żydzi	4	4	8	13
Muzułmanie	-	-	6	5
Vaishna (wyznawcy Krishna)	-	-	10	10
Nowo apostołscy	-	-	11	11
Trinity (Zielonoświątkowcy)	2	7	77	57
Ewangelicka Religia Chrześcijańska i Nowe Pokolenie	-	-	16	43
Buddyści	-	-	3	5
Zwolennicy Boga	-	-	13	13
Świadkowie Jehowy	-	-	10	12
Mormoni	-	-	3	3
Inne wyznania/ sekty	-	3	22	24
Ogółem	631	693	1058	1098

II. Uwarunkowania historyczne

Przed ekspansją niemiecką w XII w., terytorium Łotwy było zamieszkałe przez różne plemiona Bałtów (zemgali, kurschi, latgali). Najbardziej rozpowszechnioną religią była pogańska „Dievturība”. Konsekwencją sąsiedztwa z prawosławną Rosją było kilka nieudanych prób nawrócenia plemienia Latgali na prawosławie. Zgodnie z przekazami historycznymi, rosyjscy misjonarze zaczęli głosić Ewangelię na Łotwie w IX i X w. W 1180 r. rozpoczął nauczanie niemiecki zakonnik Meinhardt, który miał specjalne upoważnienie od księcia Połocka (gdyż część Łotwy znajdowała się w rosyjskiej sferze interesów). Gdy mu się to nie powiodło, zwrócił się do papieża z prośbą o zainicjowanie wyprawy krzyżowej. Celem tej wojny było wprowadzenie chrześcijaństwa wśród nadbałtyckich pogan. Uzyskał zgodę, co rozpoczęło niemiecką inwazję na Łotwę. Pomimo kilku niepowiązanych ze sobą powstań, Łotwa pozostała pod niemiecką kontrolą aż do XVIII w. Pod wpływem niemieckich posiadaczy ziemskich rozprzestrzeniła się wiara luterańska, co następnie stanowiło dobrą podstawę do krzewienia kolejnych odgałęzień protestantyzmu. 1524 r. jest ostrzegany jako rok założenia Łotewskiego Ewangelickiego Kościoła Luterańskiego.

Po przegranej przez Szwecję wojny północnej, Łotwa została w XVIII w. wcielona do Imperium Rosyjskiego. Rosja starała się nawrócić nowo pozyskany kraj na „wiarę cara”. Prawosławie nie stało się zbyt popularne wśród Łotyszów, ale część ludzi na nie przeszła. W drugiej połowie XVII w. aktywni stali się Starowiercy. Pomimo że Łotwa była częścią imperium, starowiercy znaleźli na Łotwie schronienie, gdyż polityka wyznaniowa realizowana w tym regionie była znacznie łagodniejsza niż gdziekolwiek indziej. Łotewscy starowiercy byli największą na świecie grupą starowierców, a w cerkwi „Grebenshikov” w Rydze gromadziła się ich największa społeczność (5000 wyznawców).

Obecnie na Łotwie mieszka ok. 5000 Żydów, podczas gdy przed II wojną światową było ich 100,000. Powodem tak znaczącego spadku liczby wyznawców religii mojżeszowej był holokaust i nazistowskie rządy.

Adwentyści Dnia Siódmego i baptyści są aktywni na Łotwie od końca XIX w., metodyści, świadkowie Jehowy, muzulmanie i chrześcijańscy scjentyści od początków XX w.

Pierwsza republika Łotwy została utworzona 18 listopada 1918 r. i istniała aż do rozpoczęcia sowieckiej okupacji w 1940 r. Druga republika powstała w 1991 r. Proklamacja niepodległej demokratycznej Republiki Łotwy w 1918 r. była możliwa dzięki obietnicy założycieli państwa, będących katolikami, że zawrą umowę ze Sto-

licą Apostolską, regulującą status prawny katolików w kraju. Zatem terytorialna jedność państwa łotewskiego zależała w dużej mierze od tolerancji religijnej wobec katolików.

III. Źródła prawa

1. Zasady prawne

Stosunki między państwem a kościołem opierają się na Łotwie na kilku zasadach:

a) Rozdział

Rozdział pomiędzy kościołem a państwem nigdy nie oznaczał segregacji ani całkowitego usunięcia kościoła z życia społecznego. Nie byłoby to możliwe w państwie demokratycznym, jako że religia i związki wyznaniowe są strukturalnymi częściami społeczeństwa. Na Łotwie kościół i państwo są rozdzielone, z czego wynika, że instytucje państwowe mają świecki charakter i że instytucje wyznaniowe wypełniają funkcje państwowe tylko w szczególnych przypadkach, przewidzianych przez prawo. Instytucje państwowe nadzorują i kontrolują zgodność działalności podmiotów wyznaniowych z obowiązującym prawem. Zarząd Spraw Religijnych jest odpowiedzialny za stosunki pomiędzy państwem a związkami wyznaniowymi i jeśli one poproszą, pomaga im rozwiązywać problemy organizacyjne, prawne i inne.

b) Wolność religijna

Zgodnie z międzynarodowym raportem dotyczącym wolności religijnej z 2002 r., opublikowanym przez Biuro Demokracji, Praw Człowieka i Pracy, konstytucja Łotwy zapewnia wolność wyznania, a rząd zasadniczo respektuje to w praktyce. Republika Łotwy gwarantuje wolność religijną, łącznie z prawem przynależenia indywidualnie lub grupowo do pewnej grupy religijnej, jak również prawo do nieprzynależenia do żadnej grupy, możliwość zmiany religii lub przekonań, jak również prawo do wyrażania swoich poglądów, w granicach określonych przez prawo. Zgodnie z art. 4 ustawy o organizacjach religijnych, zabronione są: jawne i ukryte ograniczenia praw mieszkańców, przyznanie mieszkańcom przywilejów, naruszanie ich uczuć lub podżeganie do nienawiści z powodu religii. Osoby odpowiedzialne za naruszenie tych przepisów podlegają odpowiedzialności, zgodnie z procedurami przewidzianymi przez prawo. W dokumentach tożsamości wydawanych przez państwo nie może być żadnej wzmianki o stosunku danej osoby do religii, ani jej przynależności religijnej. Zgodnie z art. 4 ust. 4 ustawy o organizacjach religijnych, państwu ani jednostkom samorządowym, organizacjom publicznym, przedsiębiorstwom ani spółkom handlowym nie wolno żądać od personelu informacji, dotyczących ich przynależności religijnej lub stosunku do religii.

c) „Tradycyjność”.

Na Łotwie nie istnieje kościół państwowy, a konstytucja (Satversme) nie wymienia żadnej religii. Łotewskie prawodawstwo (inaczej niż litewskie) nie posługuje się koncepcją wyznań „tradycyjnych”. Ustawa o organizacjach religijnych nie przewiduje wyróżnienia tego rodzaju, ani nie zawiera listy wyznań tradycyjnych. Mianem „tradycyjnych” są określane te wyznania, które zgodnie z art. 51 kodeksu cywilnego mają prawo do udzielania ślubów ze skutkiem cywilnym. Chodzi tu o: lu-

teran, katolików, prawosławnych, starowierców, metodystów, baptystów, adwentystów i żydowskich związków wyznaniowych.

d) Neutralność nacechowana szacunkiem

Stosunki pomiędzy różnymi związkami wyznaniowymi są zasadniczo przyjacielskie. Ekumenizm jest wciąż nową wizją, a tradycyjne religie podchodzą do tej koncepcji z dość znaczącą rezerwą. Wzajemne relacje między państwem a organizacjami religijnymi znajdują się w gestii Zarządu Spraw Religijnych, który na życzenie organizacji religijnych pomaga im rozwiązać kwestie organizacyjne, prawne i inne. Państwo uznaje prawo rodziców i opiekunów prawnych dzieci do kształcenia ich zgodnie z ich przekonaniami religijnymi. Na podstawie art. 5 ust. 3 ustawy o organizacjach religijnych, państwo uznaje również ich prawo do wychowania dzieci zgodnie z ich wiarą.

e) Delegowania szczególnych uprawnień

Rząd delegował prawo rejestrowania związków małżeńskich tylko na niektóre wyznania, których duchowni odciażają pod względem odpowiedzialności urzędników państwowych, ale w zamian nie otrzymują od państwa żadnego wynagrodzenia. W łotewskiej konstytucji religia jest wspomniana w art. 99, który stwierdza, że „każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania. Kościół ma być niezależny od państwa”. Ten przepis został włączony do konstytucji w 1998 r., kiedy dodano do niej nowy rozdział o prawach człowieka. Zasada wolności wyznania została wyrażona w ustawie o organizacjach religijnych z 7 września 1995 r.

Przedmiot ustawy został sformułowany w art. 2: przyznanie mieszkańcom Łotwy prawa wolności wyznania, włącznie z prawem do wyrażania swojego stosunku do religii, prawo przynależności do pewnej religii samodzielnie lub razem z innymi, prawo do zmiany religii w granicach obowiązującego prawa. Ustawa o organizacjach religijnych, zgodnie z konstytucją i umowami międzynarodowymi z zakresu praw człowieka, w tym w szczególności odnoszącymi się do religii, reguluje stosunki społeczne powstające przy wykonywaniu prawa do wolności sumienia oraz przy angażowaniu się w działalność organizacji religijnych. Państwo chroni prawa organizacji religijnych, a instytucje państwowe, samorządowe, pozarządowe ani inne nie mogą kolidować z ich działalnością.

W praktyce Łotwa jest państwem, w którym rozdział ma charakter częściowy, gdyż deklaracja zawarta w konstytucji nie funkcjonuje w praktyce. Państwo nie identyfikuje się z żadną religią, nie jest to również kwestia tolerancji religijnej, ale raczej problem wykładni artykułu konstytucji o rozdziale kościoła od państwa, ponieważ nie ustalono dotąd, gdzie ma przebiegać granica między nimi. Państwo i kościół są rozdzielone; kiedy mówimy jednak o głównych warunkach zapewniających ten rozdział, to praktycznie żaden z nich nie występuje na Łotwie. Można to zrozumieć, uwzględniając fakt, że Łotwa jest bardzo młodym państwem. Nie jest możliwe natychmiastowe osiągnięcie doskonałej równowagi pomiędzy teorią a praktyką. Wymaga to w szczególności wypracowania właściwych norm prawodawczych w danej rzeczywistości społecznej. Praktyka państwa często pozostaje w konflikcie z zasadami zadeklarowanymi w art. 99 konstytucji (np. to, że tylko dla każdego wyznania może zostać zarejestrowane tylko jedno stowarzyszenie religijne).

2. Porozumienia między państwem a kościołem

W 1996 r. utworzono grupę roboczą, której powierzono przygotowanie umowy, regulującej status prawny tradycyjnych kościołów, która miała zostać podpisana

przez rząd i te kościoły. Projekt został odrzucony w 1997 r., jako niewystarczająco rozwinięty, a wielu łotewskich prawników uważało takie standardowe porozumienie za niezbędne. Istotnie, projekt zawierał niewiele więcej niż ogólniki. 9 października 2000 r., kiedy umowa ze Stolicą Apostolską o statusie Kościoła Katolickiego była analizowana na posiedzeniu Rady Ministrów, kwestia umów powróciła. Członkowie rządu podkreślali, że konieczne jest ukształtowanie wyważonego systemu, w ramach którego innym kościołom zostaną zagwarantowane takie prawa, jak Kościołowi Katolickiemu. Rząd przygotował nowelizację ustawy o organizacjach religijnych, stwierdzającą, że „Rada Ministrów jest upoważniona do zawierania umów z organizacjami religijnymi, w zakresie spraw odnoszących się do nich i dotyczących interesu ich wyznawców i danej organizacji jako takiej”. Łotewski parlament rozpatrywał tę nowelizację przez dwa lata (2000-2002), a przyjął ją dopiero wraz z ratyfikacją umowy ze Stolicą Apostolską 12 września 2002 r., na krótko przed wyborami, wskutek nacisku kościołów. Dodany wówczas do ustawy o organizacjach religijnych art. 7 ust. 5 stanowi: „specjalne ustawy mogą określać stosunki pomiędzy państwem a organizacjami religijnymi”.

W tej nowelizacji nie ma odniesienia do umów z innymi kościołami, ponieważ parlamentarna komisja praw człowieka i spraw publicznych stwierdziła, że wiążące umowy tylko skomplikowałyby stosunki między państwem a kościołami. Jednak na jesieni 2003 r. zarówno Łotewski Kościół Ewangelicko-Luterański, jak i Łotewski Kościół Prawosławny, działając na podstawie art. 7 ust. 5 ustawy o organizacjach religijnych, przygotowały projekty ustaw i przedstawiły do wglądu Zarządowi Spraw Religijnych. Analiza obu projektów wykazała, że większa część przepisów została przepisana z umowy ze Stolicą Apostolską, a treść ustawy została ułożona na jej wzór. Kwestia możliwej podmiotowości publicznoprawnej kościołów stała się aktualna i Zarząd Spraw Religijnych zdecydował, że byłoby lepiej najpierw podpisać umowę z kościołami, a następnie przyjąć specjalne ustawy, bazujące na tym porozumieniu. Pomimo masowej krytyki ze strony prasy, 8 czerwca 2004 r. rząd zawarł umowy z siedmioma tradycyjnymi związkami wyznaniowymi. Ich dalszy los jest obecnie dyskutowany w parlamencie.

3. Kościoły i organizacja wewnętrzna

Zgodnie z ustawą o organizacjach religijnych, organizacje, które wskazują jako swoją władzę zarządzającą organizację zarejestrowaną za granicą, mogą się zarejestrować na Łotwie jako „autonomiczna organizacja religijna”. Oznacza to, że Łotwa respektuje łączność pomiędzy daną wspólnotą a jej zagranicznym centrum. Jednak odpowiedzialność za zgodność z prawem spoczywa na samej zarejestrowanej organizacji.

Znaczna część organizacji religijnych wskazywała na centra ulokowane poza obszarem Łotwy. Łotewski Kościół Prawosławny podlega kanonicznie patriarchatowi moskiewskiemu. Rzymskokatolicka kuria arcybiskupia w Rydze jest organizacją religijną, przez którą jest sprawowana władza Kościoła Rzymskokatolickiego w archidiecezji ryskiej, zgodnie z nauką i porządkiem tego Kościoła; ona też kontroluje wszystkie łotewskie diecezje. Centrum teologiczne zgromadzenia buddyjskiego „Drinkung Kagyu Dharmachakra Centre” jest usytuowane w Indiach. Centrum Kościoła Jezusa Chrystusa Świętych w Dniach Ostatnich (Mormoni) znajduje się w Salt Lake City (USA), a Kościół Adwentystów Dnia Siódmego jest częścią Unii Bałtyckiej, która z kolei jest członkiem Światowego Kościoła Adwentystów (Konferencji Ogólnej). Podobnie, Armia Zbawienia, zarejestrowana na Łotwie jako zgromadzenie, jest częścią światowej pod tą samą nazwą, i jest regionalnie przypo-

rządkowana do grupy szwedzkiej. Łotewski Kościół Metodystyczny jest członkiem Zjednoczonych Metodystów Nordyckich i Bałtyckich, którzy mianują przewodniczącego (superintendenta) kościoła łotewskiego. Spośród dwunastu wspólnot muzułmańskich, siedem zadeklarowało jako swoje centrum teologiczne Muzułmański Zarząd Duchowny, zarejestrowany w Rosji. Organizacje te uznały w swoich statutach, że są podporządkowane swoim centrom w sprawach religijnych, administracyjnych i finansowych. Inne wspólnoty muzułmańskie twierdzą, że są „autonomiczne”, ale jest pewne, że cztery spośród nich są podporządkowane centrom teologicznym w Arabii Saudyjskiej, a jedna centrum w Tatarstanie. Łotewska wspólnota Sukyo Mahikari stanowi część organizacji zarejestrowanej pod podobną nazwą w Japonii. Wspólnota podaje, że jest elementem centrum regionalnego na Europę i Afrykę, z siedzibą w Luksemburgu. Najwyższa władza łotewskiej wspólnoty Bahai' jest ulokowana w Hajfie (Izrael); ryska kongregacja (ormiańskiego) Kościoła Świętego Grzegorza mieści się w ramach eparchii Ormiańskiego Kościoła Apostolskiego na Nowy Nahichevan i Rosję; kościołem założycielskim dla wspólnoty „Nauki Chrześcijańskiej” w Rydze jest „Pierwszy Kościół Nauki Chrześcijańskiej”.

Zgodnie z art. 14 ust. 4 łotewskiej ustawy o organizacjach religijnych, są one uprawnione do zapraszania cudzoziemskich duchownych i misjonarzy, tylko jeśli uzyskają dla nich pozwolenia na pobyt, zgodnie z procedurami przewidzianymi przez prawo. Przepisy wizowe, obowiązujące na Łotwie od 1999 r., wymagają od pracowników religijnych zaświadczenia o święceniach lub zaświadczenia o wykształceniu religijnym, odpowiadającemu łotewskiemu licencjatowi z teologii. Procedura starania się o wizę powoduje komplikacje: pomimo że rząd zasadniczo stara się pomóc misjonarzom przy uzyskiwaniu wiz, wciąż pojawiają się problemy. W czerwcu 2002 r. amerykański duchowny skutecznie odwołał się od decyzji odmawiającej przyznania mu wizej, ale ta korzystna dla niego decyzja została natychmiast zaskarżona przez rząd, który wygrał tę sprawę. Zagraniczni duchowni i misjonarze, włącznie z tymi ze Stanów Zjednoczonych, mogą organizować spotkania i namawiać do zmiany wiary, ale ustawa przewiduje, że tylko krajowe organizacje religijne mogą ich zapraszać w celu takiej działalności. Zagraniczne wyznania religijne skrytykowały te przepisy. W 2002 r. organizacje religijne zaprosiły na Łotwę 176 zagranicznych duchownych.

4. Działalność publiczna wspólnot religijnych w obrębie wspólnot lokalnych

Celem państwa jest zapewnienie, że korzystanie z wolności przez obywateli nie powoduje konfliktu z interesem społecznym ani z podstawowymi zasadami demokracji, mając jednak na uwadze, aby każda jednostka mogła w swobodny sposób wyrażać swoją opinię, zgodnie ze swoimi przekonaniem religijnymi lub ateistycznymi. Działalność publiczna organizacji religijnych została na Łotwie uregulowana w szczególny sposób. Po pierwsze, odmowa przyjęcia wniosku o rejestrację nie stanowi dla jednostek przeszkody w korzystaniu z wolności wyznania i prawa do zrzeszania się. Prawo do gromadzenia się w pokojowych grupach jest zagwarantowane w ustawie „O zebraniach, demonstracjach i pikietach”. Art. 3 stanowi, że zgodnie z prawem każdy ma prawo organizować pokojowe zebrania, demonstracje i pikiety lub też uczestniczyć w nich, jednak przepis ten nie odnosi się do imprez organizowanych przez organizacje religijne. Zgodnie z art. 14 ust. 3 ustawy o organizacjach religijnych, mogą one organizować wydarzenia religijne w miejscach publicznych tylko wtedy, jeśli otrzymały zgodę od właściwej gminy. Reguły porządku publicznego w trakcie imprez religijnych nie mogą zostać naruszone.

IV. Status prawny

1. Status prawny podmiotów wyznaniowych

Status prawny podmiotów wyznaniowych na Łotwie jest zdefiniowany przez kodeks cywilny, ale szczegóły i rejestracja organizacji religijnych są uregulowane przez ustawę o organizacjach religijnych z 7 września 1995 r. Inne organizacje publiczne (za wyjątkiem związków zawodowych i przedsiębiorstw, które są przedmiotem innych ustaw) podlegają ustawie „o organizacjach publicznych i ich stowarzyszeniach”. Pomimo, że rząd łotewski nie wymaga rejestracji grup religijnych, ustawa przyznaje organizacjom religijnym pewne prawa i przywileje, pod warunkiem, że się zarejestrują, np. status samodzielnej osoby prawnej, posiadającej mienie, zdolność do transakcji finansowych, jak również uprawnienia podatkowe dla darczyńców. Rejestracja ułatwia także reguły zbiorów publicznych.

Zgodnie z prawem o organizacjach religijnych, dwadzieścia pełnoletnich osób, ewidencjonowanych w Łotewskim Rejestrze Obywateli, i posiadających tę samą przynależność wyznaniową, może założyć organizację religijną. Dziesięć lub więcej organizacji tego samego wyznania, posiadających status organizacji stale zarejestrowanych, może założyć stowarzyszenie religijne. Jak przewiduje prawo o organizacjach religijnych, organizacje te (wspólnoty kościelne, związki wyznaniowe, diecezje), seminaria, klasztory i instytucje diakonalne, powinny być zarejestrowane. Tylko kościoły posiadające status stowarzyszenia religijnego mogą utworzyć szkoły teologiczne lub klasztory.

Decyzję o rejestracji kościoła podejmuje Zarząd Spraw Religijnych, powstały pod koniec 2000 r. Zarząd jest instytucją państwową i pozostaje pod nadzorem ministra sprawiedliwości, który działa zgodnie z postanowieniami rady ministrów. Zarząd posiada osobowość prawną i w granicach swoich uprawnień zapewnia implementację polityki państwa i koordynację kwestii wyznaniowych, zajmuje się problematyką stosunków państwo-kościół i monitoruje funkcjonowanie norm odnoszących się do praktyk religijnych. Przedstawia również propozycje ochrony religijnych praw człowieka przed ich naruszaniem, zgodnie z konstytucją i umowami międzynarodowymi. Kierownik Zarządu Spraw Religijnych jest mianowany i odwoływany przez radę ministrów, jest odpowiedzialny za pracę Zarządu oraz wykonywanie jego funkcji.

Statuty organizacji religijnych mogą zawierać normy niższego rzędu, określające ich wewnętrzne struktury i kwestie. Zarząd Spraw Religijnych ma miesiąc na rozpatrzenie takiego wniosku.

Po zarejestrowaniu przez Zarząd Spraw Religijnych, organizacja uzyskuje osobowość prawną. Ustawodawstwo łotewskie nie przewiduje, aby rejestracja była obowiązkowa dla korzystania z wolności wyznania. Z tego powodu każda nawet niezarejestrowana grupa ma prawo organizować nabożeństwa, zachowywać rytuały religijne i ceremonie lub prowadzić działalność charytatywną, o ile nie narusza to prawa.

Działalność organizacji religijnych opiera się na statutach złożonych w Zarządzie, na przepisach kanonicznych, ustawodawstwie łotewskim i konstytucji. Zgodnie z art. 14 ustawy o organizacjach religijnych, działalność tych organizacji opiera się na ich kanonach i statutach. Jak stanowi art. 1 tejże ustawy, działalność religijna obejmuje manifestowanie swojej religii, wyznania lub wiary, sprawowanie ceremonii religijnych lub rytuałów i zapewnienie dalszego nauczania poprzez kazania. Po uzyskaniu statusu osoby prawnej, organizacja religijna może: (1) organizować nabożeństwa publiczne, (2) tworzyć klasztory lub jednostki edukacyjne dla

duchownych (tylko zarejestrowane grupy mają takie prawo), (3) prowadzić działalność religijną w szpitalach, ośrodkach, instytucjach karnych i jednostkach Narodowych Sił Zbrojnych, oraz (4) używać symboli religijnych, przy uwzględnieniu przepisu stwierdzającego, że „tylko organizacje religijne lub utworzone przez nie instytucje mogą używać nazw i symboli organizacji religijnych w ich oficjalnej formie i z pieczęciami”.

Działalność organizacji religijnych podlega ograniczeniom wynikającym z art. 11 konstytucji łotewskiej. W przypadku działalności nawołującej do nietolerancji religijnej lub podżegającej do nienawiści, polegającej na naruszeniu prawa lub podżeganiu do jego naruszenia, łamania lub nieprzestrzegania statutu organizacji, zagrożenia bezpieczeństwu państwa, porządku publicznego, pokoju lub zdrowia lub moralności innych, sąd może wydać wyrok nakazujący zaprzestanie. Art. 14 ustawy przewiduje także, że z wyżej podanych przyczyn państwo ma prawo do ograniczenia działalności organizacji religijnej lub jej członków. Rząd musi zapewnić, aby każdy obywatel miał swobodę praktykowania swojej religii, ale wolność religijna nie zwalnia nikogo od przestrzegania prawa. Jeśli jest to niezbędne, państwo może wprowadzić ograniczenia w manifestowaniu religii w celu ochrony praw innych ludzi, demokratycznego charakteru państwa, bezpieczeństwa i porządku publicznego, dobrobytu publicznego, zdrowia i moralności innych ludzi.

Organizacja religijna ma prawo do przedstawienia ponownego wniosku o rejestrację, jeśli poprzedni został oddalony, pod warunkiem, że wyeliminowała powody wymienione w decyzji odmownej. Apelacja od decyzji kierownika Zarządu Spraw może zostać wniesiona w ciągu 10 dni od zarejestrowania organizacji lub decyzji o odmowie zarejestrowania.

Ponowna rejestracja organizacji religijnej, wymagana w myśl art. 8 ust. 4 ustawy dotyczy tylko wyznań rozpoczynających swoją działalność na Łotwie po raz pierwszy i nie należących do organizacji już zarejestrowanych. Celem ponownej rejestracji jest zapewnienie lojalności pewnych wyznań względem państwa i zgodności ich działalności z właściwym ustawodawstwem. Należy zaznaczyć, że po dziesiątej rerejestracji, organizacja religijna otrzymuje status zarejestrowanej na stałe. Obecnie 1160 organizacji religijnych i ich instytucji ma status zarejestrowanych przez Zarząd Spraw Religijnych; 81 grup podlega obowiązkowi corocznej ponownej rejestracji.

Art. 7 ust. 3 ustawy o organizacjach religijnych stanowi, że dane wyznanie może utworzyć tylko jedną zarejestrowaną wspólnotę. Zanim przepis ten wszedł w życie, Wyznanie Trójcy zarejestrowało dwie wspólnoty, a mianowicie Łotewskie Centrum Wspólnoty Trójcy oraz Międzynarodowe Stowarzyszenie Parafii Łotewskiej Boskiej Wspólnoty Trójcy. Oprócz tego, szereg niezarejestrowanych wyznań domaga się, aby łotewska ustawa o organizacjach religijnych dopuszczała możliwość rejestracji nieograniczonej liczby wspólnot religijnych w obrębie jednego wyznania, zezwalając np. na rejestrację Wyznaniowego Kościoła Luterńskiego i Wolnego Kościoła Prawosławnego.

Reguły dotyczące rejestracji wyznań wydają się być zgodne z zasadami praw człowieka: zgodnie z ustawą, dwadzieścia pełnoletnich osób zarejestrowanych w Łotewskim Spisie Obywateli i wyznających to samo wyznanie, może założyć organizację religijną, pod warunkiem, że wszystkie dokumenty niezbędne do rejestracji (status, protokoły spotkań, itd.) są sporządzone prawidłowo i dostarczone właściwemu organowi administracji państwowej. Z drugiej strony, jeśli chodzi o warunki dotyczące rejestracji wspólnot wyznaniowych, wydaje się, że państwo wykazuje w tej mierze nadmierne zainteresowanie, w sposób sprzeczny z wolnością wyznania. Wspólnota wyznaniowa (Stowarzyszenie religijne) może zostać zarejestrowana tyl-

ko wówczas, gdy połączy się dziesięć organizacji tego samego wyznania, a żadna inna wspólnota tego wyznania nie została zarejestrowana przedtem. Te ograniczenia prawne nie dają się uzasadnić, ponieważ nie opierają się na zagrożeniu porządku publicznego, bezpieczeństwa państwa, zdrowia lub moralności.

2. Nowe ruchy religijne

Departament Stanu Stanów Zjednoczonych w swoim raporcie z 1997 r. poświęconym wolności wyznaniowej, w związku z odmową rejestracji Świadków Jehowy skrytykował Łotwę za naruszanie wolności wyznaniowej. Ten problem został rozwiązany, gdy na jesieni 1998 r. łotewskie ministerstwo sprawiedliwości zarejestrowało dwie pierwsze organizacje Świadków. Obecnie zarejestrowanych jest ich 12 organizacji, a łotewskie instytucje nie mają żadnych informacji o naruszeniach, związanych z wolnością tego ruchu. Zanim organizacja Nauki Chrześcijańskiej (Christian Science) została zarejestrowana w 2002 r., ministerstwo sprawiedliwości sześciokrotnie odmawiało rejestracji, ponieważ zgodnie z opinią Łotewskiego Stowarzyszenia Medycznego, głównym celem tej organizacji jest leczenie ludzi środkami niemedycznymi, co pozostaje w sprzeczności z prawem łotewskim i kodeksem etyki medycznej.

3. Kościoły i wspólnoty wyznaniowe w systemie politycznym

Zgodnie z ustawą z 1992 r. „O organizacjach i stowarzyszeniach pozarządowych”, organizacja polityczna może zostać założona przez 200 osób fizycznych, i dlatego kościoły na Łotwie nie utworzyły swojej własnej partii. Obecne ustawodawstwo łotewskie nie zabrania organizacjom religijnym udziału w kampaniach wyborczych. Podczas wyborów do parlamentu w 2002 r. większe kościoły (luterański, katolicki i prawosławny) brały aktywny udział w kampanii organizacji politycznej „Pierwsza Partia”. Pomimo że kościoły nie sponsorowały tej partii, partia ta, zwaną „klerykalną”, weszła do parlamentu i współtworzy koalicję rządową. Partia stara się w miarę swoich możliwości wspierać organizacje religijne, zarówno tradycyjne, jak i inne. W latach 2002-2003, członek tej partii, duchowny baptysta, był ministrem do spraw rodziny i dzieci.

V. Kościoły i kultura

1. Edukacja religijna

Zgodnie z art. 6 ustawy o organizacjach religijnych, wyznania chrześcijańskie mogą być nauczane w szkołach państwowych i samorządowych w odniesieniu do osób, które pisemnie o to poprosiły. Wniosek małoletnich o katechezę musi zostać zaakceptowany przez rodziców lub opiekunów, w przypadku dzieci poniżej 14 roku życia, wniosek składają rodzice lub opiekunowie. Nauka chrześcijaństwa nie obejmuje i nie może obejmować wiary mojżeszowej ani islamu. Katechezy chrześcijańskie są organizowane zgodnie z programem zaakceptowanym przez ministra edukacji i nauki, i mogą być prowadzone przez nauczycieli kościołów: luterańskiego, rzymskokatolickiego, prawosławnego, starowierców i baptystów, jeśli nie mniej niż 10 uczniów tego samego wyznania życzy sobie nauczania religijnego. Nauczyciele zostają wybrani przez wyższych duchownych, i muszą zostać zaakceptowani przez ministerstwo edukacji i nauki. Od 1998 r. ustawa została uzupełniona przez art. 6

ust. 5, na mocy którego katecheza i zajęcia z etyki są finansowane z budżetu państwa. W 1998 r. rząd przeznaczył na edukację 100.000 latów (tj. około 210.000 USD). Alternatywą dla nauki religii są zajęcia z etyki.

Uczniowie szkół mniejszości narodowych wspieranych przez państwo mogą na dobrowolnych zasadach uczyć się religii „charakterystycznej dla danej mniejszości”. Inne wyznania mogą prowadzić katechezę tylko w prywatnych szkołach.

Na mocy art. 15 umowy pomiędzy Republiką Łotwy a Stolicą Apostolską, katecheza katolicka powinna być organizowana wyłącznie na podstawie programu zaakceptowanego przez konferencję biskupów łotewskich, w porozumieniu z ministrem edukacji i nauki, i może być prowadzona wyłącznie przez wykwalifikowanych nauczycieli, którzy posiadają certyfikat wydany przez episkopat; cofnięcie tego certyfikatu jest jednoznaczne z utratą prawa do nauczania religii.

Zgodnie z ustawą, każda osoba, zarówno indywidualnie, jak i grupowo, ma prawo do edukacji religijnej w instytucjach kształceniowych swoich organizacji religijnych. W szkołach mniejszości narodowych, nadzorowanych przez państwo lub samorząd, nauka religii właściwej dla danej mniejszości – jeśli zażyczą sobie tego rodzice – może zostać organizowana zgodnie z procedurami, przewidzianymi przez ministerstwo edukacji i nauki. Przykładowo prawosławni, których wyznanie nie zostało wzmiankowane w ustawie o organizacjach religijnych, mogą zapewnić swoim dzieciom katechezę.

2. Fakultety teologiczne na uniwersytetach państwowych

Wydział Teologiczny Uniwersytetu Łotewskiego ma charakter bezwyznaniowy. Wydział ten został utworzony w 1920 r., ale wskutek okupacji sowieckiej zamknięty w 1940 r. Gdy reżim sowiecki kończył się pod koniec lat 80. Wydział ponownie otwarto. Obecnie Wydział Teologiczny, zgodnie z uchwałą Senatu Uniwersytetu z 1998 r., jest ekumeniczną akademią chrześcijańską, skupiającą badaczy teologicznych nauk religijnych, wykładowców, nauczycieli religii i etyki, jak również specjalistów w innych dziedzinach etyki. Wydział nie jest podporządkowany żadnemu kościołowi, ale współpracuje ze wszystkimi. Studenci i wykładowcy są różnych wyznań. Bezwyznaniowy charakter ma dość specyficzne konsekwencje: rozdział kościoła od państwa przejawia się tu także jako rozdział pomiędzy teologią a kościołem. Praca wydziału odzwierciedla ukierunkowanie teologii raczej w stronę problemów społecznych, co raczej powinno być ujmowane w klasycznym modelu działalności kościoła w szerszym stopniu, niż tylko kształcenie duchownych.

3. Religia i środki masowego przekazu

Ustawa nie przewiduje specjalnych przepisów w odniesieniu do rejestracji mediów organizacji religijnych. Mogą one wydawać czasopisma, gazety i inne periodyki, zgodnie z ogólnymi przepisami. Ten liberalny stosunek prowadził niekiedy do problemów. Przykładem może być czasopismo religijne „Łotewski Luteranin”, publikowane przez Instytut Augsburski, spółkę zarejestrowaną na Łotwie. Opinia tego pisma odbiegała od oficjalnego stanowiska Łotewskiego Kościoła Ewangelicko-Luterańskiego. W odpowiedzi na zażalenie, Zarząd Spraw Religijnych zażądał wyjaśnień od spółki, dlaczego zaangażowała się w kwestie religijne, skoro zgodnie z ustawą tylko organizacje religijne mają prawo to robić.

4. Świątynie, które oficjalnie są uznane przez Republikę Łotwy

Na Łotwie 881 świątyń i budynków sakralnych znajduje się w posiadaniu organizacji religijnych, przy czym 300 należy do protestantów, 216 do katolików, 122 do prawosławnych, 79 do adwentystów, 66 do prawosławnych starowierców, 66 do baptystów, 24 do zielonościółkowców, a 8 do Armii Zbawienia. Znaczna część spośród tych budynków została umieszczona na liście zabytków historycznych o znaczeniu narodowym. Do najsłynniejszych i najlepiej znanych zalicza się katedrę w Rydze, należąca do luteran, i bazylikę Aglona, należąca do katolików.

Katolicka bazylika Aglona jest obecnie jedyną oficjalnie uznaną świątynią Republiki. Bazylika została zbudowana w 1800 r. przez dominikanów. Papież Jan Paweł II odwiedził ją i konsekrował w 1993 r. Bazylika przyciąga duże rzesze pielgrzymów: każdego roku 14 i 15 sierpnia odbywają się tu uroczystości z okazji święta wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny; w 2003 r. w uroczystościach tych uczestniczyło ok. 100,000 osób.

Świątynia posiada specjalną regulację prawną. Zgodnie z art. 1 ustawy z 1995 r. „o międzynarodowej świątyni Aglona”, Aglona ma status świątyni międzynarodowej, jest częścią kulturalnego i historycznego dziedzictwa Łotwy, pomnikiem kultury i miejscem pielgrzymek religijnych. Świątynia Aglona może być używana wyłącznie do celów religijnych, pod auspicjami łotewskiego Kościoła Katolickiego. Na podstawie tej ustawy, w 1999 r. rząd przyjął rozporządzenie „o działalności osób fizycznych i prawnych w chronionej sferze świątyni Aglona”. W rozporządzeniu tym przewidziano, że pisemnej zgody dominikanów wymagają: wycinanie drzew lub jakiegokolwiek inne działania, mające wpływ na jezioro lub rzekę, budowa lub instalacje budynków, budowa hoteli lub miejsc rozrywki. W pobliżu świątyni nikt nie może bez zgody zakonu sprzedawać lub reklamować napojów alkoholowych lub produktów rozrywkowych, bez zezwolenia nie wolno także polować, ani łowić ryb.

Zgodnie z art. 11 porozumienia ze Stolicą Apostolską, świątynia Aglona jest częścią dziedzictwa historycznego i kulturalnego Republiki Łotwy i jako taka znajduje się pod ochroną prawa łotewskiego. Oprócz samej bazyliki chronione są: święty plac przed nią, cmentarz i okolice źródła, a ponadto obszar chroniony dookoła świątyni, obejmujący inne budynki i grunty, należące do Kościoła Katolickiego.

VI. Prawo pracy w obrębie wspólnot wyznaniowych

Stosunek pracy jest tylko dwukrotnie wzmiankowany w ustawie o organizacjach religijnych. Po pierwsze, art. 19 stanowi, że w przypadku zakończenia działalności organizacji religijnej, organizacja ta jest zobowiązana do zakończenia stosunku pracy ze swoimi pracownikami, w sposób zgodny z łotewskim prawem pracy. Po drugie, art. 14 stanowi, że organizacje religijne mogą zatrudniać i zwalniać swoich duchownych zgodnie ze swoimi przepisami, a innych pracowników mogą zatrudniać i zwalniać zgodnie z łotewskim prawem pracy. Obecne łotewskie prawo pracy nie odnosi się do poszczególnych problemów organizacji religijnych, co oznacza, że podlegają one tym samym przepisom prawnym, co wszystkie inne przedsiębiorstwa publiczne lub spółki handlowe.

Art. 7 ust. 2 kodeksu pracy z 20 czerwca 2001 r. zawiera zakazy bezpośredniej lub pośredniej dyskryminacji, opartej na rasie, kolorze skóry, płci, wieku, religii, poglądach politycznych lub innych. Art. 29 kodeksu pracy przewiduje „zakaz nierównego traktowania”, gdyby to nierówne traktowanie miało wynikać ze względu

na rasę, kolor skóry, wiek, niepełnosprawność, przekonania polityczne lub inne, pochodzenie narodowościowe lub społeczne, majątek, stan małżeński lub przekonania religijne. W dalszej części tego samego artykułu przewidziano, że zróżnicowane traktowanie pracowników ze względu na religię jest dopuszczalne tylko wtedy, gdy przynależność do danego wyznania jest obiektywnym i uzasadnionym wymogiem dla wykonywania określonej pracy lub przez określonego pracownika. Powyższa ustawa przewiduje w art. 33 ust. 2 i ust. 4, że rozmowa przed przyjęciem do pracy nie może zawierać pytań nie dotyczących wykonywania pracy lub nie dotyczących przydatności pracownika do tego rodzaju pracy, ani żadnych pytań dyskryminujących w sposób pośredni lub bezpośredni. Kategoria pytań dyskryminacyjnych obejmuje pytania o „przekonania religijne lub członkostwo we wspólnocie wyznaniowej”. Art. 34 ust. 1 kodeksu pracy przewiduje, że jeśli przy nawiązaniu stosunku pracy pracodawca naruszył zakaz zróżnicowanego traktowania, wnioskodawca ma prawo żądać należnego odszkodowania (kompensacji). W przypadku sporu co do jej wysokości, orzeka o niej sąd według własnego uznania.

VII. Finansowanie kościołów

Na Łotwie nie ma jednej ustawy podatkowej, która określałaby sytuację podatkową kościołów. Kwestie finansowe i podatkowe kościołów są regulowane w różnych ustawach i rozporządzeniach. Poszczególne ustawy, regulujące działalność finansową organizacji religijnych to przede wszystkim:

- na mocy art. 15 ustawy o organizacjach religijnych, organizacje te są uprawnione do angażowania się w działalność gospodarczą. Jeśli dochód w ciągu roku przekracza 500 minimalnych pensji miesięcznych, organizacja musi założyć spółkę i funkcjonować zgodnie z ustawą o przedsiębiorczości;
- ustawa o przedsiębiorczości stanowi, że organizacje religijne mogą angażować się w działalność gospodarczą, tworzyć spółki i nabywać akcje w spółkach;
- zgodnie z art. 16 ustawy o organizacjach religijnych, mogą one posiadać ruchomości i nieruchomości, ale nie wolno im ustanawiać hipoteki na budynkach kościelnych ani zastawu na żadnych przedmiotach religijnych; nie wolno tego również czynić instytucjom kredytowym.

Następną istotną kwestią są zwolnienia podatkowe organizacji religijnych:

- zgodnie z ustawą o podatku od nieruchomości, nieruchomości należące do organizacji religijnych i przeznaczone do wypełniania działalności religijnej nie podlegają podatkowi, z mocą prawną od 1 stycznia 2001 r.;
- ustawa o podatku od wartości dodanej przewiduje, że usługi religijne, ceremonialne i inne usługi non-profit organizacji religijnych są zwolnione z podatku VAT. Także wkłady finansowe (wpłaty) i darowizny dla organizacji religijnych są zwolnione z tego podatku;
- spółki, które przekazały na rzecz organizacji religijnych darowiznę zgodnie z zezwoleniem ministra finansów, mogą wnosić o odliczenie 85% tej sumy, jak stanowi art. 20 ustawy o podatku od osób prawnych. Tej ulgi podatkowej nie stosuje się w odniesieniu do spółek, które w pierwszym dniu drugiego miesiąca nowego roku podatkowego mają kontynuowane zobowiązanie podatkowe za poprzedni rok podatkowy. Zgodnie z ustawą, całkowita ulga podatkowa nie może przekraczać 20% całkowitego zobowiązania podatkowego spółki;

- zgodnie z ustawą o podatku dochodowym od osób fizycznych, osoba dokonująca darowizny na rzecz organizacji publicznej lub religijnej (posiadającej licencję ministra finansów) może odliczyć sobie tę sumę od dochodu, przed obliczeniem podatku. Suma ta nie powinna przekroczyć 20% indywidualnego dochodu. Należy podkreślić, że organizacje religijne nie płacą podatku dochodowego: ani od osób prywatnych, ani od osób fizycznych. Jeśli organizacja religijna otrzymuje zagraniczne wsparcie techniczne, przyznawane są zwolnienie celne i zwolnienia od podatku VAT;
- organizacje religijne mają prawo otrzymywać pomoc humanitarną. Transporty takiej pomocy są zwolnione z ceł i podatków, zgodnie z procedurą przewidzianą przez ustawę. Organizacje religijne uprawnione do otrzymywania pomocy humanitarnej są umieszczane co roku na liście, będącej specjalnym rozporządzeniem rady ministrów.

VIII. Duszpasterstwo w instytucjach publicznych

Praca organizacji religijnych w instytucjach publicznych jest wykonywana głównie przez kapelanów. W 2002 r. było na Łotwie 17 kapelanów luterańskich, 10 baptystów, 7 zielonoświątkowych, 4 adwentystów i 1 starowierca. Bycie kapelanem jest jedyną funkcją, w przypadku której wymagany jest status duchownego i uznanie ze strony kościoła. Zgodnie z art. 1 ust. 8 ustawy o organizacjach religijnych, kapelani są personelem duchowym, pełniącym swoje obowiązki w instytucjach karnych, jednostkach Narodowych Sił Zbrojnych, jak również tam, gdzie zwykła opieka duszpasterska jest niedostępna. Na mocy art. 14 ust. 5 ustawy o organizacjach religijnych, kapelani na Łotwie działają zgodnie z rozporządzeniem rady ministrów o pracy kapelanów, wydanym 2 lipca 2002 r.

Działalność kapelanów jest finansowana przez daną instytucję państwową lub samorządową, która w ramach swojego budżetu zapewnia również odpowiednie wsparcie materialne i techniczne, lub przez organizację religijną.

Wspomniane wyżej rozporządzenie przewiduje, że:

- kapelani pracujący w zakładach karnych zapewniają posługę duszpasterską personelowi tychże zakładów, wspierają moralnie i udzielają porad w kwestiach moralnych i religijnych, organizują także dalsze kształcenie. Struktura duszpasterstwa jest określana przez Zarząd Zakładów Karnych, w porozumieniu z Zarządem Spraw Religijnych. Działalność duszpasterstwa regulują przepisy wewnętrzne poszczególnych instytucji, nadzorowanych przez administrację więzień. Każdy więzień może raz w miesiącu widzieć się kapelanem w cztery oczy;
- kapelani Narodowych Sił Zbrojnych zapewniają posługę duszpasterską personelowi tychże. Kapelani otrzymują stopnie wojskowe, ale nie noszą broni. Kapelani, będący żołnierzami, zaczynają swoją służbę wojskową w Siłach Zbrojnych i pełnią ją zgodnie ze swoją wolą, w sposób przewidziany przez stosowną ustawę. Ich działalność nadzoruje Naczelny Kapelan Narodowych Sił Zbrojnych, podporządkowany bezpośrednio Dowódcy Narodowych Sił Zbrojnych. Zgodnie z art. 14 ustawy o kapelanach, kapelani podlegają w kwestiach administracyjnych swojemu przełożonemu wojskowemu, w sprawach związanych z posługą duszpasterską Naczelnemu Kapelanowi, a w sprawach duchowych kierownictwu religijnemu danej organizacji religijnej;

- kapelani portów lotniczych, morskich i terminali transportu lądowego pełnią posługę duszpasterską wobec pracowników tychże instytucji, zapewniają im wsparcie moralne i niezbędną pomoc w sprawach duchowych, w ramach swoich kompetencji;
- kapelani instytucji medycznych i społecznych świadczą posługę personelowi i osobom przebywającym w tych instytucjach.

Wyłącznie poniższe instytucje religijne mają prawo mianować duchownych jako kapelanów: Zarząd Łotewskiego Kościoła Ewangelicko-Luterańskiego, Ryska Kuria Arcybiskupia Kościoła Rzymskokatolickiego, Centralna Rada Łotewskiego Kościoła Starowierców, Łotewski Kościół Metodystyczny, Łotewskie Stowarzyszenie Wspólnot Baptystycznych, Stowarzyszenie Łotewskich Wspólnot Adwentystów Dnia Siódmego i Stowarzyszenie Łotewskich Międzynarodowych Boskich Wspólnot Trójcy.

Zgodnie z art. 23 do art. 29 umowy pomiędzy Republiką Łotwy a Stolicą Apostolską, w trzeciej części zatytułowanej „Duszpasterstwo katolików w Narodowych Siłach Zbrojnych”, „Stolica Apostolska powinna utworzyć w ramach łotewskiego Kościoła Katolickiego ordynariat polowy, który zgodnie ze specjalnym memorandum zaakceptowanym przez ministerstwo obrony i episkopat Łotwy, ma świadczyć posługę religijną katolikom Sił Zbrojnych”.

IX. Status prawny duchownych i członków zakonów

W 2003 r. w organizacjach religijnych zarejestrowanych na Łotwie pracowało 875 duchownych. Pod względem przynależności, liczby przedstawiały się następująco:

Luteranie	149
Katolicy	121
Baptyści	80
Ewangelicka Religia Chrześcijańska	77
Zielonoświątkowcy	76
Prawosławni	75
Adwentyści Dnia Siódmego	35
Starowiercy Prawosławni	35
Świadkowie Jehowy	26

Zgodnie z art. 1 ustawy o organizacjach religijnych, oficjalnymi przedstawicielami organizacji są członkowie ciał wybieralnych (rady, zarządy, komisje rewizyjne), jak również duchowni, do których zaliczani są arcybiskupi, biskupi, pastory, księża, dziekani, rabinowie, itd.

Na mocy obecnego ustawodawstwa, z pełnieniem funkcji w organizacji religijnej nie wiążą się żadne przywileje prawne. Wyjątek w tej mierze stanowi służba wojskowa: mianowicie art. 21 ust. 7 ustawy o obowiązkowej służbie wojskowej stanowi, że duchowni przynależący do zarejestrowanej na Łotwie organizacji religijnej lub też osoby studiujące w seminariach w celu uzyskania święceń nie podlegają tejże służbie. Zwolnienie ze służby z uwagi na przekonania religijne, lub wykorzystywanie stopnia wojskowego do narzucania przekonań religijnych jest zabronione. Zgodnie z nowelizacją tej ustawy z 28 czerwca 2002 r., osoby sprzeciwiające się

służbie wojskowej ze względu na swoje przekonania, mogą odbyć zastępczą służbę wojskową.

Na mocy art. 7 porozumienia ze Stolicą Apostolską, tajemnica spowiedzi jest uznawana za nienaruszalną. Nikt nie może zadawać księdzu katolickiemu pytań związanych ze spowiedzią, nawet jeśli ksiądz zeznaje przed sądem jako świadek lub jest stroną w sprawie. Te prawa duchownych nie są jednak zagwarantowane przez kodeks postępowania karnego, który choć nowelizowany wielokrotnie, pochodzi z czasów radzieckich. Obecnie trwają prace nad nowym kodeksem, w którym tajemnica spowiedzi zostanie w pełni zagwarantowana; projekt przeszedł już pierwsze czytanie. Art. 121 tego projektu zatytułowano: „chroniona tajemnica zawodowa”, a ustęp 1 (1) stanowi, że nie powinny być nakładane ograniczenia w zakresie prawa duchownych do odmowy zeznań co do faktów, o których usłyszeli podczas spowiedzi, i do odmowy podawania jakichkolwiek danych osobowych w tych zakresie. Dotychczas na Łotwie nie było żadnej sprawy sądowej ani dyskusji podobnej do tych toczących się w krajach sąsiedzkich, gdzie przebiega granica pomiędzy zwykłą rozmową oskarżonego z księdzem a spowiedzią; dotyczy to także kwestii, czy dany kościół uznaje spowiedź w sensie sakramentalnym.

X. Prawo karne i religia

1. Prawo karne

Art. 227 kodeksu karnego przewiduje kary za sprzeczne z prawem działania organizacji religijnych lub ich członków. Organizowanie lub zarządzanie grupami, które nauczają lub organizują rytuały religijne stanowiące zagrożenie dla bezpieczeństwa i porządku publicznego, zdrowia ludzkiego, chronionych przez prawo praw lub interesów innych osób, albo udział w tego rodzaju działaniach, może zostać ukarany karą do 5 lat pozbawienia wolności lub grzywną do 100 wynagrodzeń minimalnych¹. Art. 150 kodeksu karnego stanowi o karze za pośrednie lub bezpośrednie ograniczanie praw innych osób lub ich wolności religijnych (za wyjątkiem sytuacji dotyczących działalności w instytucjach wyznaniowych), jak również za naruszenie uczuć religijnych innej osoby czy nawoływanie do nienawiści na bazie przekonań religijnych lub ateistycznych danej osoby. W opisanych powyżej przypadkach grozi kara pozbawienia wolności do lat 2 lub grzywna w wysokości do 40 wynagrodzeń minimalnych.

Za celowe zakłócanie ceremonii religijnych (jeśli one same nie są sprzeczne z prawem i nie polegają na naruszaniu praw ich osób) grozi kara w postaci pracy społecznej lub do 100 wynagrodzeń minimalnych.

2. Prawodawstwo administracyjne

Zgodnie z art. 1415 łotewskiego kodeksu cywilnego, bluźnierstwo stanowi delikt. „Nieuzasadnione lub niewłaściwe zachowanie, wymierzone w religię, prawo, dobre obyczaje lub mające na celu obejście prawa, nie może być przedmiotem umowy prawnej, a umowa taka jest nieważna”. Art. 4 ustawy o organizacjach religijnych zakazuje również pośrednio lub bezpośrednio naruszania uczuć religijnych innych osób.

¹ Od 1 stycznia 2004, wynagrodzenie minimalne ustalone przez rząd wynosi 80 latów czyli ok. 124 euro.

Na mocy art. 2 ustawy o znakach towarowych i określeniach geograficznych, symbole religijne nie mogą zostać zarejestrowane jako znaki towarowe, ponieważ są kwalifikowane w grupie „znaków nieregistrowalnych”. Zakwalifikowanie ich do tej grupy wydaje się ważne, gdyż do tej grupy należy także godło państwowe.

Art. 13 ust. 3 ustawy o organizacjach religijnych zakazuje niezarejestrowanym organizacjom posługiwania się nazwami i symbolami organizacji zarejestrowanych. Jest to oczywiste, że państwu zależy na tym, aby zapobiec niesnaskom spowodowanym przez błuźnierstwo.

Art. 7 ustawy o prasie i innych publicznych środkach informacji zakazuje publikacji i rozpowszechniania informacji nawołujących do nietolerancji religijnej na Łotwie. Podobnie, obowiązuje zakaz emitowania reklam, naruszających uczucia religijne. Art. 4 ustawy o reklamach zakazuje wyrażania w reklamach dyskryminacji osoby ze względu na jej lub jego rasę, kolor skóry, płeć, wiek, religię, przekonania polityczne lub inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, status finansowy czy inne okoliczności. Ponadto zakazane jest w reklamach „posługiwanie się efektami wywołanymi przez strach lub przesady”, co w pewnym rozszerzonym sensie może się odnosić także do przekonań religijnych. Sankcje w przypadku naruszenia zasad nie mają charakteru karnego, ale raczej cywilny i administracyjny, przy czym są one na tyle surowe, że powstrzymują producenta lub osobę rozpowszechniającą od publikowania materiałów, obrażających religię. Także art. 20 ustawy o telewizji i radiofonii stwierdza, że reklamy nie mogą naruszać godności człowieka ani uczuć religijnych.

XI. Prawo małżeńskie i rodzinne

Praktyka rejestrowania małżeństw kościelnych na Łotwie ma korzenie prawne, historyczne i kulturalne. W czasach imperium rosyjskiego (kiedy Łotwa była rosyjską prowincją), rejestracja małżeństw nie była zcentralizowana, a rejestracja urodzeń, chrztów, zgonów, pogrzebów, a także ślubów, była powierzona Rosyjskiemu Kościołowi Prawosławnemu. W krajach bałtyckich, przywilej ten został rozszerzony na instytucje luterzańskie i katolickie. W 1917 r. rosyjski Rząd Tymczasowy przyjął ustawę, przewidującą wolność religijną i prawo do braku przynależności religijnej. Ustawa stanowiła, że osoby nie prezentujące żadnego wyznania, mogą zawierać umowy dotyczące ich stanu cywilnego w urzędach lokalnych. Oznaczało to zastąpienie dotychczasowego systemu alternatywą: urzędy kościelne lub rejestrowe, czyli cywilne. Pomimo że bolszewicy w Rosji pozbawili kościoły prawa do podejmowania czynności, mających skutek cywilnoprawny i wprowadzili urzędy stanu cywilnego, ustawa rosyjskiego Rządu Tymczasowego o wolności religijnej, dotycząca rejestracji w urzędach stanu cywilnego, obowiązywała w nowej niepodległej Republice Łotwy tylko do 1920 r. W 1922 r. Zgromadzenie Konstytucyjne, naśladując model szwajcarski, przyjęło ustawę małżeńską, przewidującą obowiązek państwa do monitorowania stanu cywilnego obywateli. Niektórym kościołom pozostawiono jednak prawo do prowadzenia rejestrów stanu cywilnego. Duchowni podlegali odpowiedzialności karnej, gdyby zaniechali niezwłocznego poinformowania organów państwowych o aktach tego rodzaju. Kodeks cywilny z 1937 r. wymienia 10 wyznań, upoważnionych w imieniu państwa do rejestrowania małżeństw swoich członków. Ich wyznawcy mieli prawo wyboru, czy ich małżeństwo ma zostać zarejestrowane przez urząd państwowy czy kościelny.

Po ponownym odzyskaniu niepodległości przez Łotwę, powrócono do kodeksu cywilnego z 1937 r. (z prawem rodzinnym jako jego częścią), przywrócono również

praktykę rejestracji małżeństw przez kościoły. Prawo to przyznano 8 wyznaniom. Zgodnie z art. 51 kodeksu cywilnego, jeśli narzeczeni są luteranami, katolikami, prawosławnymi, starowiercami, metodystami, baptystami, adwentystami dnia siódmego lub są wyznania mojżeszowego i chcą zawrzeć ślub w swoim kościele, przed duchownym upoważnionym do tego przez dany kościół, duchowny może zarejestrować ten związek po odpowiednim powiadomieniu, zgodnie z przepisami tego kościoła. Art. 58 kodeksu cywilnego stanowi, że duchowny powinien poinformować urząd rejestracji małżeństw o zawartym związku w ciągu 14 dni. Ustawa o aktach stanu cywilnego z 1993 r. (art. 13 ust. 2) przewiduje, że duchowny musi mieć upoważnienie ze strony swojego kościoła, aby mógł prowadzić rejestr w imieniu państwa.

Problem nieważności małżeństw został również podniesiony w konkordacie. Na mocy art. 8 porozumienia ze Stolicą Apostolską, małżeństwo zgodne z prawem kanonicznym od momentu swojego zawarcia ma skutki cywilne, określone przez ustawodawstwo łotewskie, pod warunkiem, że pomiędzy narzeczonymi nie ma przeszkód wynikających z prawa cywilnego, i że zostały spełnione warunki, przewidziane przez prawo łotewskie. Sposób i termin, w jakim małżeństwo kanoniczne ma zostać zarejestrowane we właściwym organie cywilnym, jest określone przez łotewskie ustawy.

Obecnie około jedna trzecia wszystkich ślubów jest uroczysto zawierana w kościele. W 2002 r. stosowne pozwolenie na udzielanie ślubów miało 339 duchownych, a w ciągu roku pobłogosławili 2276 małżeństw, spośród których 1018 zostało zawartych przez luteranów, 679 przez katolików, 522 przez prawosławnych, 36 przez baptystów, 12 przez adwentystów dnia siódmego, 7 przez metodystów i 2 przez Żydów.

XII. Szczególne kwestie prawa wyznaniowego i rozwój

W 2000 r. parlament przyjął ustawę o indywidualnej ochronie danych osobowych. Zgodnie z tą ustawą, danymi osobowymi są dane odnoszące się do zidentyfikowanych lub niezidentyfikowanych osób fizycznych. Informacje o przynależności religijnej są „danymi wrażliwymi”. Zarząd Spraw Religijnych może być uważany za inspektora danych, ponieważ zgodnie z prawem, organizacje religijne przy rejestracji muszą przedstawić dane założycieli, włącznie z ich adresami, i oczywiście informacjami o ich przekonaniach religijnych. Jeśli te wrażliwe dane osobowe nie są odpowiednio chronione, może się zdarzyć, że ich „wyciek” mógłby spowodować dyskryminację danej osoby. Na przykład, jeśli pracodawca jest katolikiem i dowie się, że kandydat na pracownika należy do grupy Krishna, może znaleźć inny powód w celu odmowy zatrudnienia tej osoby. Należy podkreślić, że takie sytuacje zdarzają się, mimo że przynależność religijna nie jest podana w żadnym osobistym dokumencie identyfikacyjnym, a łotewskie prawo pracy surowo zabrania zadawania kandydatom na pracownika pytań dotyczących przynależności wyznaniowej.

XIII. Źródła i literatura

Źródła:

Results of the 2000 population and housing census in Latvia – collection of statistical data, Central Statistical Bureau of Latvia. Riga, 2002.

Item to mass media from the Board of Religious Affairs of the Ministry of Justice of the Republic of Latvia of June 2003. On the activity reports of Religious associations (churches), dioceses and religious organisations in 2002.

Balodis R., *Valsts un Baznīca (State and Church)*, R: Nordik, 2000.

Balodis R., *Baznīcu tiesības (The Church Law)*, R: RBA, 2002.

State and Church in the Baltic States: 2001 (red. Balodis R.), R.: Latvian Association for Freedom of Religion, 2001 (s. 94 l.).

Prawodawstwo:

Latvijas Republikas Satversme (The Constitution of the Republic of Latvia), Latvijas Vēstnesis, 01.07.1993, Nr. 43;

2000.gada 8.novembra „Latvijas Republikas un Svētā Krēsla līgums” (*Agreement between the Republic of Latvia and the Holy See of 8th November 2000*), Latvijas Vēstnesis, 25.09.2002, Nr. 137 3.1995. gada 7.septembra Reliģisko organizāciju likums (*Law on Religious Organisations of 7th September 1995*), Latvijas Vēstnesis, 26.09.1995, Nr. 146;

Latvijas Republikas Ministru kabineta 2000.gada 19.septembra noteikumi Nr. 321 „Reliģisko lietu pārvaldes nolikums” (*Regulations of Council of Ministers of the Republic of Latvia of 19th September 2000 „Rule of the Board of Religious Affairs”*), Latvijas Vēstnesis, 22.09.2000, Nr. 331/333;

Latvijas Republikas Ministru kabineta 2002.gada 2.jūlija noteikumi Nr. 277 „Noteikumi par kapelānu dienestu” (*Regulations of Council of Ministers of the Republic of Latvia of 2th July 2002 „Regulations on the Chaplaincy Service”*), Latvijas Vēstnesis, 05.07.2002, Nr. 101.

ISBN 978-83-60631-13-3